

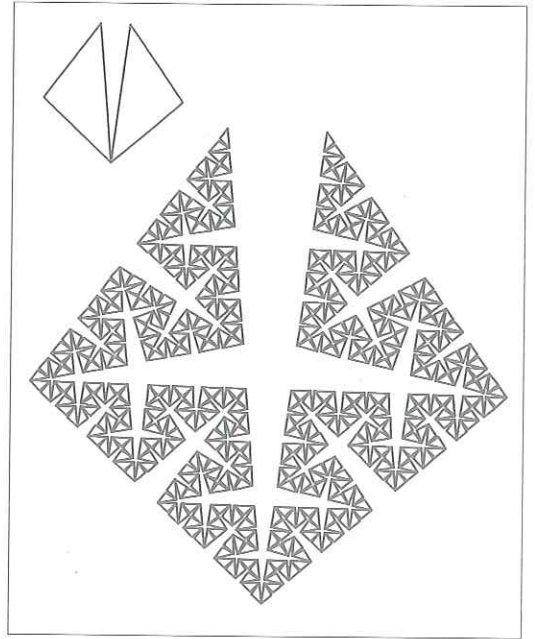
CAP A UNA TERCERA CULTURA

≡

José Manuel Rodríguez Victoriano
Pura Duart Soler
Dep. de Sociologia i Antropologia Social

«Aquells que, des de la infantesa, foren formats per a les ciències solen excloure del seu pensament, de la seua vida, de les seues accions comunes, allò que pot assemblar-se a la història i a les arts, a les obres de llengua i a les obres de temps. Instruïts incultes, se'ls forma per a oblidar els homes, les seues relacions, els seus sofriments, la mortalitat. Aquells que, des de la infantesa, foren formats per a les lletres són llançats al que es sol anomenar ciències humanes, on perden per sempre el món: obres sense arbre ni mar, sense núvols ni terra, llevat dels somnis o els diccionaris. Cultes ignorants, es dediquen a renyines sense objecte. Mai no van conèixer sinó apostes, fetitxes o mercaderies. Tem molt que aquests dos grups no pugnen més que per posicions fa temps manllevades per un tercer, paràsit, ignorant incult alhora, que les ordena i les gestiona, que gaudeix de la divisió i la nodreix.»

Michel Serres

Les fractals representen una teoria matemàtica i un mètode per analitzar molts fenòmens de la naturalesa, especialment aquells que semblen fruit de l'atzar. A la il·lustració, fractal que representa la secció d'un pulmó

Sense menysprear la crònica presència a les comunitats universitàries del vell lema de la Universitat de Cervera, «lluny, molt lluny de nosaltres la perillosa novetat de pensar», cal reconèixer que la seua vigència, en el pensament científic durant el present segle, ha comptat notables excepcions. Es pot dir, si ens atenim exclusivament als símptomes, que el vigent paradigma científic de la ciència clàssica, amb el seu pressupòsit d'objectivitat absoluta, matematitzable i quantificable, comença a esquarterar-se seriosament, tant en el camp de les anomenades ciències naturals com en el de les ciències socials. Una breu exposició, necessàriament esquemàtica i simplificadora, de les tres grans fissures del paradigma de la ciència clàssica, ens pot ajudar a situar el problema i a esbossar algunes de les seues repercussions en la investigació social.

La primera bretxa en qüestió implica el pressupòsit de l'objectivitat. La disjunció entre subjecte i objecte i —en l'objecte— entre el sistema i l'ecosistema es funda en la creença de la ciència clàssica en una causalitat lineal i en una objectivitat absoluta. El fet que les dues proves que articulava la funció veritatívica de la ciència mecanicista —una empírica o inductiva, adequació a la realitat, i altra teòrica o deductiva, coherència lògica del discurs— siguen paradoxals pel fet de ser autoreferents —principi d'incertitud de Heisenberg i principi d'incompletitud de Gödel— han convertit l'objectivitat absoluta en un lloc impossible. Ni en el pla empíric ni en el teòric es pot parlar de veritats absolutes; totes —com ha escrit Jesús Ibáñez, l'autor més significatiu de la investigació social crítica a l'Estat espanyol— són parcials i transitòries: relatives, al

subjecte que les formula, i reflexives, producte d'una interferència entre subjecte i objecte. La segona fissura qüestiona la centralitat de l'ordre com a principi organitzador. Fundada en la creença que l'ordre procedeix de l'ordre i s'imposa de dalt a baix, el seu qüestionament permet donar compte de l'ordre que procedeix del desordre (estocasticitat) i de l'ordre que procedeix del soroll (creativitat). La seua subversió és necessària per comprendre la morfostasi, el desordre recuperat per l'ordre, i la morfogènesi, les mutacions o canvis d'estructura, tant en els codis genètics com en els lingüístics o culturals. La tercera, a l'últim, afecta la reducció d'allò que és complex a allò que és simple, d'allò molar a allò elemental; i a més es funda en la creença que el tot és una composició de les seues parts. Des d'aquesta concepció queden fora la

complexitat dels sistemes vius i parlants, que pel fet de ser sistemes oberts a l'energia i la informació, el tot mai no es pot reconstruir a partir de les parts.

L'esquarterament del paradigma de la simplificació, descrit més amunt, es relaciona actualment amb desenvolupaments científics com ara: el càlcul de distincions i indicacions, la complexitat pel soroll, els sistemes dissipatius, els sistemes autopoietics, els sistemes observadors, la teoria de les catàstrofes, els fractals, etc. Tots aquests ens arriben d'autors com Spencer-Brown, Atlan, Bateson, Prigogine, Maturana, Varela, von Foerster, Thom i Mandelbrot. Els seus treballs possibiliten l'exploració de nous passos que, de forma encara inci-

«NI EN EL PLA EMPÍRIC NI EN EL TEÒRIC ES POT PARLAR DE VERITATS ABSOLUTES; TOTES SÓN PARCIALS I TRANSITÒRIES, RELATIVES AL SUBJECTE QUE LES FORMULA, I REFLEXIVES»

cient, suposen el desplegament d'un nou paradigma que tracta de contemplar i integrar el que la ciència clàssica deixa de banda, això és, la vida, la complexitat, l'organització, la producció, els processos, allò que és real i allò que és social. L'emergent paradigma de «complexitat o qualitatiu» qüestiona substancialment les fronteres i distincions del vigent paradigma de «simplificació o quantitatiu». Des de les seues noves perspectives comença a dibuixar-se un mitjà en què, en paraules de Prigogine i Stengers, es pot desenvolupar el diàleg indispensable entre una modelització matemàtica i l'experiència conceptual i

«ÉS POT DIR, SI ENS ATENIM EXCLUSIVAMENT ALS SÍMPTOMES, QUE EL VIGENT PARADIGMA CIENTÍFIC DE LA CIÈNCIA CLÀSSICA, AMB EL SEU PRESUPÒSIT D'OBJECTIVITAT ABSOLUTA, MATEMATITZABLE I QUANTIFICABLE, COMENÇA A ESQUERDAR-SE SERIOSAMENT»

pràctica d'aquells que intentaren descriure la societat humana en tota la seua complexitat. Significa, amb paraules de Michel Serres, el desenvolupament d'una tercera cultura, d'un *tiers-instruit*.

Malgrat la reconeguda estretor de les seues mires, les ciències socials (que, com hom sap, són des del seu propi origen uns dispositius que tenen a veure amb les transformacions socials, bé per retardar-les, bé per accelerar-les) no han aconseguit romandre impermeables — ens referim, evidentment, als seus corrents més nòmades — a les exploracions científiques anteriors. Els hereus del projecte quantificador de la «física social» comtiana comencen a adonar-se que la capacitat explicativa del social ja no pot agafar com a únic model la mecànica newtoniana. Si més no, ha d'incorporar i conjugar les seues dues inflexions posteriors: les mecàniques relativista i quàntica. Caldria dir el mateix, com han fet entre altres Georgescu-Roegen o José Manuel Naredo, de l'Economia com a disciplina científica. Tanmateix, el fet que el caràcter ideològic del coneixement científic siga més manifest en l'àmbit de les ciències socials, fa que esdevinguen especialment refractàries. Així i tot, des

de l'espai obert per les transformacions de la «tercera cultura», es van concretant, de manera lenta però fecunda, noves perspectives en la investigació social, vinculades des del punt de vista teòric a la segona cibernètica. (Hi cal destacar, per citar una de les seues exposicions més completes, la compilació efectuada per Jesús Ibáñez en el núm. 22 de la revista *Anthropos*, dedicat a la investigació social de segon ordre.) Finalment, tres observacions. La primera ens prevé contra l'esterilitat i negativitat de les còpies i traduccions acrítiques que les Ciències Socials han realitzat de les Ciències Naturals en el seu afany d'assolir un estatut de més «cien-

«EL FET QUE EL CARÀCTER IDEOLÒGIC DEL CONEIXEMENT CIENTÍFIC SIGA MÉS MANIFEST EN L'ÀMBIT DE LES CIÈNCIES SOCIALS, FA QUE AQUESTES ESDEVINGUEN ESPECIALMENT REFRACTÀRIES»

tíficitat». La segona constata que la dinamicitat i complexitat del social supera de bons tros les modelitzacions, encara que siguen riques o complexes. En aquest sentit, l'«anàlisi concreta» del social esdevé una de les línies directores de la investigació, per damunt de tot empirisme abstracte i tota gran teoria. L'última observa la impossibilitat epistemològica de separar ciència i valor. La investigació social, en els seus corrents més crítics, inclou explícitament una valoració: no val de res la supervivència d'un sistema si no sobreviuen tots els ecosistemes que el contenen.